

Sant Miquel de Vinebre (Vinebre, Ribera d'Ebre): els darrers vestigis ibèrics a la part final de l'Ebre

MARGARIDA GENERA

ANTECEDENTS

Tot i que la descoberta d'aquest establiment, de la qual ja es va donar notícia mitjançant la premsa, es va produir l'any 1973, és al final del 1975 que vam visitar per primera vegada el turó de Sant Miquel, durant les prospeccions a les comarques de l'Ebre que aleshores estàvem fent. Un any més tard, un cop escollit com a tema d'investigació, *el poblament prehistòric i protohistòric del riberal de l'Ebre*, decidírem d'aprofundir les nostres recerques en dos jaciments: el del Puig-roig del Roget, on trobem documentats els pobles dels camps d'urnes, i el de Sant Miquel de Vinebre, corresponent a les darreries de la cultura ibèrica i l'inici de la romanització.

EMPLAÇAMENT

El serral de Sant Miquel, sobre el pas de l'Ase, en el contrafort de la Serralada Pre-litoral, s'alça a un quilòmetre i mig al sud-est del poble de Vinebre, a la riba esquerra de l'Ebre, davant d'Ascó, a uns 80 quilòmetres de Tarragona.

És un turó de 100 metres d'altitud, constituït per conglomerats de plana al·luvial, en disposició estructural de discordança progressiva a causa de l'encaïllament de la Serralada vers el nord-oest.

Les restes arqueològiques s'estenen pel cim, que és un petit planell de forma escapular, de poc més de 130 metres de llarg per 60 metres d'amplada màxima.

Es tracta d'un punt estratègic amb un gran domini panoràmic i de control de la zona. Hi ha un gran nombre d'establiments ibèrics i d'època romana dins del seu àmbit visual.

Hi ha aigua abundant a l'abast, aportada pel mateix riu i per les fonts dels voltants.

Hi ha petits nòduls de sílex que es troben localment, clarament diferenciables dels gran nòduls que apareixen a les formacions evaporítiques continentals de l'eocè de la zona del Montsant.

TREBALLS REALITZATS

Després de les prospeccions fetes l'any 1976, entre el 1977 i el 1984 hi hem fet vuit campanyes d'excavació. Entre els anys 87 i 89 s'hi han fet tres intervencions de neteja i consolidació de les estructures més malmeses d'aquest establiment, a més de l'estudi del jaciment localitzat al peu del turó, a la partida de la Fontjoana. Durant el 1992 s'hi ha fet una darrera campanya d'excavacions que ha permès posar al descobert la planta gairebé completa del recinte que apareix a la part més alta de l'establiment.

Per tal de seguir les normes d'aquesta publicació pel que fa a l'extensió dels textos, aquí ens limitarem a presentar l'estudi de les principals construccions fins avui excavades, mentre que tractarem els altres aspectes en una propera ocasió.

DESCRIPCIÓ DE LA METODOLOGIA DE CAMP

Postulats fonamentals

Partim del fet que el treball de camp, en arqueologia, té un fort component heurístic, atès que tota descoberta és fruit d'una estratègia no determinista en què minimitzar l'efecte de l'atzar és el resultat d'un procés d'optimització.

Els processos heurístics tenen una gran importància en diversos dominis, però especialment en el de la intel·ligència artificial. En aquest camp, els processos —on l'heurística juga un paper considerable— es poden dividir en:

- actuacions en amplitud
- actuacions en profunditat

Per aquest motiu, una acurada selecció d'una estratègia o de l'altra aplicades convenientment, ens permetrà optimitzar-ne els resultats.

Sistemes de referència de coordenades i blocs de mostreig

D'altra banda, tenint en compte la morfologia del terreny, durant els treballs de camp hem distingit cinc àrees: 1, 2, 3, 4 i 5; que en anteriors publicacions hem denominat: A, B, C, D i E, respectivament.

Dins l'àrea 1, que s'estén per la part més ampla del turó, hem establert un sistema de coordenades en direcció nord-sud; en canvi, a l'àrea denominada 3,

corresponent a la part del turó que presenta una forma de llom allargassat i cada vegada més estret, hem planejat els blocs de mostreig seguint l'eix longitudinal d'aquest sector, és a dir, una orientació de 45° vers el nord.

El punt 0 de la coordenada z, que ens servirà per determinar les fondàries, s'ha pres sobre el punt més alt del turó, que és sobre la canonada del canal.

Indexació d'elements

Per tal de poder determinar biunívocament cada element de l'excavació i a la vegada facilitar que les dades siguin tractades informàticament, hem creat la terminologia identificativa següent:

En aquest cas, l'element unitari és el *mur* o una *secció de mur*. Cada mur o secció de mur pertany a una estructura que pot o no constituir un àmbit. Partim del supòsit que un àmbit és una estructura tancada. Aquests *estructura/àmbits* pertanyen a un sector. A la vegada, els sectors pertanyen a les àrees descrites abans. Les zones corresponen a cada cala o bloc de mostreig.

El nombre de dígitos necessaris per identificar cadascuna d'aquestes unitats són:

Mur:	dos dígitos.
Estructura/àmbit:	dos dígitos diferenciant 00-49, que identifiquen els àmbits, i 50-99, que identifiquen les estructures.
Sector:	dos dígitos
Zona:	un dígit
Àrea:	un dígit

ESTUDI DE LES CONSTRUCCIONS

ÀREA 1. – Com hem dit abans s'estén per la part més ampla del cim. Queda delimitada, al costat nord, per un canal (Ebre-Garcia) que ressegueix aquest sector del jaciment i al sud per la visera que apareix a la denominada àrea 2.

Presenta una lleugera inclinació cap al costat nord; això fa que sigui el sector on trobem més potència de sediments.

A grans trets, podem parlar de l'existència de tres murs paral·lels: 1, 2 i 3; el central 1 gairebé equidistant de 2 i de 3.

Aquest mur central, molt més gruixut i construït amb una tècnica molt acurada que el fa més rellevant que els altres, divideix l'àrea 1 en dues zones: 1 (1.1) i 2 (1.2).

La zona 1 queda, al seu torn, dividida pel mur 3 que, conjuntament amb el central 1, delimita una sèrie d'àmbits de planta quadrangular que descrivim més endavant. D'altra banda, hi ha dues arrencades de parets, 9 i 10, que podrien unir-se a l'àrea 3.

A poca distància d'aquest mur 2, hi trobem les restes de dues altres parets.

L'11, situada sobre la visera rocosa que va aproximadament paral·lela al mur 3 esmentat, i la paret 12 que li és obliqua. Segons que sembla, aquesta paret 12 també està en connexió amb l'arrencada de mur que hem denominat 9 i dóna lloc a un possible nou àmbit.

Àrea 1, zona 1: descripció dels estructural/àmbits

En l'estat actual, apareixen cinc àmbits de planta quadrangular totalment excavats, que hem numerat, correlativament, de l'1 al 5.

Àmbit 01 Si bé considerem que forma part d'aquesta mateixa unitat, es troba en un pla inferior, i per tant, ja dintre l'àrea 2.

Aquest àmbit queda delimitat per tres murs, en els costats nord, oest i sud.

El mur del costat nord és una prolongació del mur 1 ja descrit, però en aquest sector és menys ample (90 centímetres) i lleugerament entrant.

Pel costat oest, aquest àmbit queda tancat pel mur 4, també d'un gruix considerable, que gira en un angle de gairebé 90° vers el costat sud, i es prolonga amb la visera rocosa, que en alguns punts està retallada per mantenir aquesta alineació.

D'aquí surt, en un pla inferior, el tercer mur d'aquest àmbit 1 i el delimita, pel seu costat sud, el 3.

L'interior presenta un gran desnivell entre el costat nord-oest, situat sobre la visera, i el sud-est, dessota aquesta, en un pla més baix.

Àmbit 02 De planta quadrangular, és delimitat als costats est i nord pel colze que forma el mur 1; a l'oest, per un mur perpendicular a l'1, anomenat 13. Al sud, pel mur 3, i al costat est, també pel 4.

Àmbit 03 De característiques semblants al número 2. Com aquest, és delimitat al nord pel mur 1. El límit est és constituït per la paret mitgera 13 amb l'àmbit 02, i l'oest per un mur perpendicular a 1 denominat 14, que s'encreua amb el mur 3 i que continua més enllà en un possible nou àmbit el qual per ara roman sense excavar. Finalment, al sud trobem la prolongació del mur 3 que acaba de tancar la totalitat d'aquest àmbit.

Àmbit 04 En general, podem dir que és similar als que hem descrit, bé que ens falta conèixer l'encreuament dels murs oest 15 i sud. D'aquest àmbit coneixem la paret que denominem 14, la més rellevant entre les localitzades en el mateix àmbit.

Fins i tot sembla com si passés per damunt les altres. Té un gruix de 50 a 55 centímetres i és adossada a la roca natural. Se'n conserven unes quantes filades i és construïda amb dues alineacions de petits blocs llevat dels angles on trobem uns carreus molt més grans que solen ser de conglomerat.

Àmbit 05 D'aquest àmbit coneixem el costat nord, format pel mur 1 i el del costat est, és a dir, pel que hem denominat 15. El costat sud està format pel 3, i l'oest, pel 19.

Àrea 1, zona 2: descripció dels estructura/àmbits

El mur 1 que tancava el costat nord dels àmbits, s'assenta directament sobre la roca viva i consta de dues filades de grans blocs de pedra (d'uns 45 x 25 x 20 centímetres): els espais buits han estat emplenats amb pedres més petites. Aquí s'han conservat fins a cinc filades. Segons que sembla, és l'alçària originària d'aquest basament, ja que la part superior és ben acabada i observem que els carreus de l'última filada són seleccionats curosament. Cap a la meitat, aquest mur, per raó del desnivell de la roca, adquireix més alçària i forma com un graó alt d'uns 70 centímetres, integrat per carreus ben tallats.

A l'extrem est forma un angle gairebé recte, del qual arrenca, en direcció sud, un altre mur, el 4, d'una amplada semblant, que enllaça amb la visera rocosa que voreja tot el costat sud-est del jaciment. A partir d'aquest angle i seguint la direcció originària, trobem un altre tram de mur lleugerament entrant (uns 30 centímetres), construït amb dues alineacions de blocs de pedra d'una grandària considerable i mal escairats.

A la prolongació del mur 4, s'inicia un altre mur, més petit, i com en el cas de la continuació del mur 1, entrant uns 30 centímetres cap a l'oest.

ÀREA 2. – Aquesta àrea està compresa en el pla inferior situat sota la visera rocosa que trobem a la cara del turó que mira a la població de Garcia. El terreny és també molt inclinat cap a aquest costat. Durant la Guerra Civil hi fou construïda una trinxera i això significà la destrucció d'una part de les estructures que es conservaren adossades a la roca. Dintre aquesta àrea hi ha unes escales de comunicació amb l'àrea 1.

ÀREA 3. – És la més pròxima al riu. Comprèn la part del cim que forma un llom allargassat que esdevé cada vegada més estret i acaba en un vessant molt rost, la base del qual queda retallada per la carretera actual de Móra-Vinebre.

Àrea 3: descripció de les estructura/àmbits

En aquesta àrea apareixen una sèrie de construccions adaptades a la configuració del terreny. En primer lloc, trobem un mur que passa aproximadament pel centre –mur central 23– i que divideix la demarcació en dues zones ben definides: 1 i 2. La zona 1, de cara a Garcia, que coincideix aproximadament amb el costat sud, queda delimitada pel mur 22, i la zona 2, que mira a Vinebre i coincideix més o menys amb el costat nord, queda tancada pel mur 21.

A partir del mur central s'han localitzat una sèrie de murs que el tallen transversalment i formen un conjunt d'àmbits a banda i banda d'aquest eix principal.

Zona 1 Simplificant, podem dir que en aquest indret hi ha un conjunt de construccions que guarden una certa simetria a partir de l'àmbit central 03.

Aquesta disposició, tanmateix, no es farà ben palesa fins que no hauran finalitzat les excavacions.

A partir de l'àmbit 03, de planta gairebé rectangular i que s'estén per les

dues zones, hi ha una sèrie d'àmbits tant al costat est com al costat oest. Aquests espais són de planta més o menys trapezoïdal i es van estrenyent a mesura que s'acosten als extrems.

En el costat oest, hi ha l'extrem més a prop del riu, que en aquest tram està format per tres alineacions de dues filades de pedres, d'on arrenquen dues possibles parets perpendiculars, molt arrasades.

A partir de l'àmbit 02, el mur 24 es bifurca en el que continuem considerant 21 i el que hem denominat 22 el qual es va obrint tot resseguint la visera rocosa.

En alguns sectors on els murs han desaparegut, trobem la roca retallada que ressegueix, determinant-les, les diferents estructures.

Àmbit 01 Està ben delimitat però, de fet, en aquests moments només el trobem clos per tres costats. També és de planta trapezoïdal.

Els murs s'assenten directament sobre la roca viva la qual, en determinats punts, és retallada i marca així els límits d'aquest àmbit.

Aquí els murs són fabricats amb pedres bastant regulars i d'una grandària considerable. Se'n conserven una o dues filades.

Àmbit 02 És de planta trapezoïdal ben delimitada, de dimensions molt reduïdes i estreta, sobretot el límit del costat oest, que és senyalat per un retall a la roca de forma arrodonida. En canvi, constitueixen els altres tres costats els murs 22 i 24 al nord i al sud, respectivament, i un tercer de molt petit a l'est que el separa de l'àmbit 01.

Les parets estan fabricades per dues alineacions de pedres amb un farciment d'altres més petites.

Àmbit 03 o central És una estança ampla, de planta quadrada lleugerament irregular, tancada pels quatre costats i adaptada a la morfologia del terreny.

Les parets, construïdes sense lligament de cap mena, s'aixequen directament sobre la roca, que en determinats sectors, està retallada. Es conserven dues o tres filades de pedres ben escairades però desiguals de mides i de formes; remarcuem que en la construcció dels angles s'han utilitzat uns carreus més grossos. En alguns punts, els buits han estat emplenats amb codolets i no amb fragments de ceràmica com en altres llocs de la mateixa àrea. Es pot observar que aquests murs són treballats per les dues cares.

Pel que fa al sòl, no apareix cap resta de paviment ni cap intent de revestir la roca.

Una trinxera, oberta durant la Guerra Civil, travessa aquest àmbit i en destrueix una part dels murs.

Àmbit 04 De fet, es tracta d'una estructura de planta gairebé quadrada, oberta pel costat nord, on només apareixen les traces d'un mur en part excavat a la roca.

Àmbit 05 És una construcció també de planta gairebé quadrada de més grans dimensions que l'anterior. Si bé aquest àmbit queda ben delimitat per 3 costats amb murs que presenten una bona conservació, pel que fa al costat sud només hi trobem algunes traces de paret parcialment excavada a la roca.

Àmbit 06 És un recinte tancat de dimensions reduïdes, que per les seves característiques creiem que es tracta d'un dipòsit.

ÀREA 4. – S'estén pel vessant de cara a Vinebre, el pendent del qual presenta una forta inclinació cap al nord, a l'altra banda del canal.

De moment, aquesta àrea no ha estat excavada. A la superfície, tot i els amuntegaments de terra ocasionats per les obres del canal, no hi hem trobat cap mena de restes, ni tan sols de terrisses.

ÀREA 5. – Forma com un petit collet i és l'accés actual a l'establiment. Aquesta àrea és més estreta i queda tancada pels mateixos estrats de conglomerat que formen com un corredor pel mig del qual passa el canal. Ens hem limitat a fer-hi algunes prospeccions.

CONSIDERACIONS FINALS

En conjunt, el material recollit ha estat molt abundant, sobretot les peces de ceràmica fetes a mà, de fabricació local, i d'altres fetes al torn. Hi destaquem la trobada de diverses mostres de coroplàstia. D'altra banda, hi foren localitzats els dos elements d'una premsa, probablement de vi, prop de l'àmbit que molt bé podria tractar-se del dipòsit del producte elaborat.

Totes les dades que hem obtingut fins ara –tant per mitjà dels treballs de camp com dels materials– indiquen que hi va haver un sol nivell d'ocupació que després fou abandonat, i ens permeten datar l'establiment entre l'últim quart del segle II i la segona meitat del segle I a C. És a dir, en ple període de romanització.

Per les seves característiques seria possible d'atribuir a aquest recinte unes funcions basades en el control de la zona.

BIBLIOGRAFIA

- BIARNES, C. «Nuevo poblado ibérico. Más descubrimientos arqueológicos». *El Correo Catalán*. [Barcelona] (13-6-73), i altres notes diverses en el mateix periòdic i al *Diario Español*.
- CAMPO, M. «Material numismático del poblado de Sant Miquel de Vinebre». *Butlletí de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense* (1978), Ep. IV, fasc. 141-144, p. 49-53.
- GENERA, M. «El poblado Ibérico de Sant Miquel de Vinebre. Notas preliminares». *Butlletí de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense* (1978), Ep. IV, fasc. 141-144, p. 17-42
- GENERA, M. «Anotaciones sobre nuevos hallazgos de yacimientos ibéricos en la comarca de la Ribera d'Ebre». *Actas de la mesa redonda sobre la Baja Época de la Cultura Ibérica*. Madrid. p. 297-303.
- GENERA, M. *Evolució del poblament prehistòric i protohistòric a les comarques de la Ribera d'Ebre i del Priorat*. Universitat de Barcelona, 1980. [Resum de la tesi doctoral]
- GENERA, M. «Antiguo poblamiento del «Pas de l'Ase» (Ribera d'Ebre)». XVII *CAN*. Logroño. 1983. Zaragoza, 1985. p. 561-571.
- GENERA, M. «Notícia preliminar sobre la troballa d'una premsa a Sant Miquel de Vinebre». *1 Col·loqui d'Arqueologia Romana. El vi a l'antiguitat*. Badalona, 1985. Badalona, 1987. p. 223-237.
- GENERA, M. «Arts plàstiques d'època ibèrica a Catalunya: Les terracotes». *7è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. 1986. Puigcerdà: Institut d'Estudis Ceretans, 1988. p. 215-226.
- GENERA, M. «Les últimes descobertes en el Pas de l'Ase» *8è Col·loqui de Puigcerdà en Homenatge al Prof. M. Tarradell. (desembre 1988)*. Puigcerdà, 1990. p. 197-201.
- GENERA, M. *L'art funerari a la Tarraconense: l'estela de Vinebre*. [Publicació amb motiu de la mostra sobre aquesta estela]. Tarragona: juny-juliol 1990.
- GENERA, M. *Elements defensius a l'àrea ileravona: un exemple. Simposi sobre el món ibèric*. Manresa: desembre de 1990. p. 215-218.
- GENERA, M. *L'Ebre final: del paleolític al món romà*. Tortosa: 1991.
- GENERA, M. *Vinebre: els primers establiments del riberà*. Tarragona: Diputació de Tarragona. 1992. (Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, núm. 186, secció d'Arqueologia i Història; 87).
- GENERA, M. *Establiments ibèrics a la conca inferior de l'Ebre: Sant Miquel de Vinebre. 1976-1984*. [Volum homenatge al professor Maluquer de Motes] [En premsa]
- GENERA, M. *El curso inferior del Ebro: vía de difusión y contactos durante la romanización*. XXI *Congreso de CAN*. Teruel. [En premsa; publicat un resum el setembre de 1991]

- GENERA, M.; PLANA, F.; TRAVERIA, A. «Algunas consideraciones sobre cerámicas prehistóricas y protohistóricas del Priorato y la Ribera de Ebro». *Jornadas Científicas de la Cerámica y Vidrio*. Barcelona: 1980. p. 307-314.
- GENERA, M.; CAMPO, M. «Hallazgos monetarios en el yacimiento de la Font de N'Horta, la Torre de l'Espanyol». *II Symposium Numismàtic de Barcelona*. p. 203-209 i lám. 28.
- GENERA, M.; MAYER, M.; PONS, J.; PREVOSTI, M. «Un vestigi del món romà a la Ribera: l'estela de Vinebre». *Tribuna d'Arqueologia 1989-90*. Barcelona: Departament de Cultura, 1991. p. 135-145.
- SANMARTÍ, E. «La cerámica de barniz negro del poblado de Sant Miquel de Vinebre». *Butlletí de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*. [Tarragona] (1978). Ep. IV, fasc. 141-144. p. 43-47.
- SANZ, M. «Población ibérica del valle del Ebro (III). Aportación al estudio del *Oppidum* ibérico de Sant Miquel de Vinebre». *Butlletí de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*. [Tarragona] (1982), p. 11-42.